

Toplumsal Cinsiyet, Çatışma ve Barış ^{1*}

Dyan Mazurana ve Keith Proctor

Bu metnin çevirisi Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Derneği Türkiye Temsilciliği'nin katkıları ile yapılmıştır.

DEMOS Araştırma Merkezi tarafından yürütülen www.kadinlarinbarismucadelesi.com kütüphane çalışması için çevrilmiştir.

Bu yazıda yer alan görüşler tamamıyla yazara aittir; FES Derneği Türkiye Temsilciliği'nin görüşlerini temsil etmez.

Çeviri: Esin Gülsen

Barış Süreçleri: Nasıl Bir Barış Mümkün?

Resmi barış süreçleri, silahlı çatışmayı sona erdirmeyi, sürdürülebilir politik uzlaşmalar yaratmayı ve savaştan zarar görmüş toplumların yeniden inşası için temel oluşturmayı hedefler. Savaşın sona ermesi ve savaşçıların demobilizasyonu barış süreçlerinin ilk aşamasında bir önkoşuldur. Fakat çatışma sonrasında, barış süreçleri karşıt taraflar arasında belli ölçüde güven inşa etmek için bir çerçeve oluşturmak, politik ve ekonomik ganimetleri bölüştürmek, (belli bir ölçüde) hukukun egemenliğini (yeniden) kurmak, maruz kalınan zararlar için bir şekilde hesap vermek ve toplumların yeniden inşası süreçlerine başlamak zorundadır. Bununla birlikte gerçekte, savaşı idare eden, ondan yararlanan ve onu destekleyen elitler, pek çok durumda, bunu yapacak becerilere, mizaca veya iradeye bile sahip

---

¹ Mazurana, Dyan ve Proctor, K. (2013). "Gender, Conflict and Peace". Occasional Paper, World Peace Foundation, Massachusetts: Tufts University.

* Bu metin üç bölüm halinde yayınlanacak makalenin üçüncü bölümüdür.

olmamalarına rağmen, aynı zamanda barışı inşa etme ve savaştan zarar görmüş toplumları yeniden kurma görevi verilen kişiler olur.

Diplomasi, uluslararası çalışmalar ve güvenlik çalışmaları bizi, resmi düzeyde barışa ülkelerin ve savaşın yönetilmesinden sorumlu olanların aracılık ettiğine (ve gerçekte yalnızca bunların edebileceğine) inandırmaya çalışır. Bunlar, bu sistemlerin dışında kalan (ve özellikle savaştan en çok etkilenen) insanların savaşları yönetmeye veya barışı gerçekleştirmeye yetecek kadar ve keza, daha yüksek adalet, kalkınma nosyonları, bilimsel yenilikler, diplomasi veya medeniyetin diğer ilerlemelerini yaratacak kadar sofistike olmadığını- daha ziyade, kendi adlarına gerçekleştirilen bu ilerlemelerin faydalanıcıları olduklarını öne sürer.

Bu makale konuya farklı bir açıdan yaklaşır. Savaş, daha sert ve kavgacı şekilde savaştan insanlar tarafından sona erdirilmez. Carolyn Nordstrom bize insanların barışı yaratarak savaşı durdurduğunu hatırlatır.ⁱ İnsanlar, savaş imkânsız hale gelene kadar barışı adım adım yaratır. Barış, devlet liderleri ve yapıları veya yabancı diplomatlar tarafından yapılmaz; silahsız olanlar ve hakları en çok ihlal edilenler tarafından şiddetin merkez üssünde inşa edilir. Barış, savaşın en yüksek noktasında bile şiddet içermeyen araçların dönüştürücü bir değişim yaratacağına dair bir inancı gerektirir. Mozambik'teki iç/uluslararası savaş sırasında, yerinden edilmiş bir kişi şu gözlemi yapmıştır,

Hayatlarımız ne kadar kötü olursa olsun, savaşı kendi hayatlarımızda yeniden yaratmamak zorundayız. Bu savaş etnik kökenle ilgili değil. Bunu kabul edersek kaybederiz. Eğer hayatta kalacaksak bununla mücadele etmeliyiz. Savaşı yapanların bu nefret, intikam, etnik köken ve bölünme konusunu bize miras bıraktıkları düşüncesiyle mücadele etmek zorundayız. Bu savaşın gerçek olduğu, hepimizi sarıp sarmalayan bir tür anlam ifade ettiği düşüncesiyle mücadele etmeliyiz. Hayatta kalmamızın tek yolu bu düşünceleri reddetmek, bölünmeleri göz ardı etmek, çözüm olarak savaşmayı kabul etmemek. Şiddeti ancak savaşmayarak yeneriz. Dilleri farklı olan erkek ve kız kardeşlerimizle burada kir ve açlık içerisinde oturuyoruz, ne kadar az şeyimiz olsa da onu paylaşıyoruz.ⁱⁱ

Fakat savaş bazıları için (ekonomik, sosyal ve politik olarak) aşırı derecede kârlıdır ve savaş ekonomileri binlerce kişi için bir cankurtarandır.ⁱⁱⁱ Nordstrom'un yazdığı gibi,

Savaşın yarattığı alışkanlıkların ölmesi zordur. Bunlar, cephe hattının ötesine ve barışın kırılğan nabız atışlarına kadar uzanabilir. Barış savaşın orta yerinde başlarsa, savaşın çeşitli yönleri, alışkanlıklar sökülüp atılana kadar, barış sözleşmelerinden sonra da toplumun günlük hayatını etkiler. Bu alışkanlıkların sökülüp atılması hiç de kolay bir iş değildir.^{iv}

Kadınlar ve Barış Süreçleri

Kudüs merkezli Kadınlar için Hukuki Yardım ve Danışmanlık Hizmetleri Merkezi (*Women's Legal Aid and Counseling Service*) yönetici müdürü ve bir Filistinli olan Maha Abud Dayyeh Shamas'ın belirttiği gibi, "Barış liderler arasında değil, insanlar arasında yapılır. Politik çözüme rehberlik edecek, sürdürülebilir ve nihayetinde kalıcı olacak bir süreç generallerin sınırlarına bırakılmamalı ve ilgili toplumlar açısından şeffaf olmalıdır." Filistin-İsrail çatışmasından ve kadınların barış sürecinin bir parçası olmaları yönündeki ihtiyaçtan söz eden Shamas BM Güvenlik Konseyi'ne işaret eder:

Kadınların gelecekteki her türlü barış sürecine katılımı ilgili toplumların gerçeklikleriyle bağlantıyı sürdürmek açısından temel önemdedir... Barış inşasına uzun dönemli istikrarı destekleyecek şekilde yaklaşmak istiyoruz. İsrail ve Filistin'de yaşamının nasıl bir şey olduğunu birbirimize anlatmak, barışın siyasetçiler arasında değil bireyler arasında olması için şeffaf prosedürler geliştirmek istiyoruz.... Bu konuyu yalnızca erkeklere bırakırsak, yenilgiyi kabul etmeyecek İsraili generaller ve Filistinlilerle baş başa kalırız ve müzakereye yer olmaz.^v

Uzun yıllardır süren feminist araştırmalar kadınların çatışmadan etkilenen toplumlarda barışın inşasında kilit aktörler olduklarını göstermiştir. Aile ve topluluk üyeleri olarak, kadınlar çatışmanın orta yerinde, yetersiz veya hiç olmayan sağlık ve eğitim sistemlerinden, yerinden edilenler ve mülteciler için kurulan kamplarda

birbirlerine yardım etmeye, şiddetin yarattığı dehşet ile gündelik şiddet kanallarına müdahale etmeye kadar savaşın dallanıp budaklanan yönleriyle her gün uğraşırlar. İnsan hakları ve barış aktivistleri olarak kadınlar dünyanın her tarafında çatışmaların ön saflarında yer alırlar, savaşın yarattığı tahribatı ve daha adil bir toplumun yeniden inşa edilmesi için gerekli olan uzun vadeli çabaları derinlemesine kavrarlar. Taban örgütlerindeki kadınlar aynı zamanda, savaştan önce, savaş sırasında ve sonrasında çatışmadan etkilenen halkların ihtiyaçlarını anlama ve zaman zaman bunları temsil etme konusunda da iyi bir konumdadırlar.^{vi}

Bu raporun öne sürdüğü gibi çatışma cinsiyetçi hatlar boyunca sürdürülüyorsa, bu durumda başarılı bir barış inşasının militarizasyona ve savaşın ekonomi politikğine zemin teşkil eden şiddetin yapısal, cinsiyetçi sistemlerini de ele alması zorunludur. Ayrıca, toplumsal cinsiyet ve şiddet içermeyen hareketlerle ilgili önceki bölümde belirtildiği gibi, toplumsal cinsiyeti kapsayıcı ideolojilerin şiddeti sınırlandırmak ve sivil eylem ile politik değişimin barışçıl araçlarını teşvik etmek açısından hayati önemi vardır.

Kadınların Haklarını ve Önceliklerini Barış Gündemine Taşımak

Politik uzlaşma çabalarına katılan kadınlar ile kadın hakları ve toplumsal cinsiyet adaletini savunan erkekler barış süreci üzerinde önemli etkiler yaratabilir, böylece siyasi süreçler ile yapıları değiştirebilirler. Önemli bir nokta olarak, araştırmalar, çoğu zaman kadın gruplarının kadınların önceliklerini ve kaygılarını, belli bir tarafın çıkarlarıyla bağlı olan, müzakere delegasyonları içindeki kadınlardan daha etkin bir şekilde temsil ettiklerini, seslendirdiklerini ve aslında bunu yapmaya daha meyilli olduklarını ortaya koyar. Araştırmalar, barış süreçlerinde katılımcılar olarak kadınların gündemleri genişlettiğini ve yeniden tanımladığını gösterir. Kadınlar geçim kaynaklarının yok edilmesi, eğitim veya sağlığın yetersizliği ve çatışma sonrası travmanın yerel etkileri gibi askeri liderler ile üst düzey siyasetçilerin göz ardı edebileceği konuları ön plana çıkardılar. Yoksunluk, yoksullaşma, fiziksel ve duygusal yaralanma, zorunlu kaybedilme ve/veya cinsel şiddete maruz kalan – yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve akıl hastaları dâhil- özellikle ‘görünmeyen

mağdurların' seslerinin duyulmasına yardım ettiler. Sadece silahsızlandırılması gereken erkeklere ve kadınlara değil, aynı zamanda onları yeniden içine alması gerek topluluklara da odaklanarak silahsızlanma, demobilizasyon ve yeniden entegrasyon programları gibi çatışma sonrası askeri politikalara farklı bir perspektif kazandırdılar. Aynı zamanda, çatışma sonrası ortamlarda sıklıkla ortaya çıkan, ev içi şiddette ani artış gibi hane halkı ve aile içindeki zorluklara karşı da daha duyarlı durumdaydılar.^{vii} Son olarak, kadınların haklarını, deneyimlerini ve önceliklerini barış gündeminde tutma konusunda etkin oldular.

Oldukça önemli bir nokta olarak şunu belirtmeliyiz ki, ne yazık ki barış süreçlerinde elde edilen toplumsal cinsiyet açısından adil kazanımlar her zaman gerektiği şekilde kalıcı veya kurumsal olmamıştır. Bunun nedeni, barış anlaşmalarında siviller açısından elde edilen kazanımların çoğunun hayata geçirilmesi için, politik uzlaşmaların toplumsal cinsiyet açısından adil bileşenlerini gerçek kılacak olan sivil toplumun ve hükümet ile kalkınma ortaklarının bu amaca bağlı üyelerinin kalıcı katılımının zorunlu olmasıdır. Aksi takdirde, hükümetlerin barış süreçlerinin uygulanmasını sahiplenmesi ve kontrol etmesi, süreçte meşru hak iddiaları ile payları olan sivil grupların dışarıda bırakılması riski yüksektir.

Araştırmalar, barış süreçlerinde kadınların sivil toplumu başarılı bir şekilde harekete geçirmesi açısından kritik olan hususun kadın gruplarının destek tabanlarını genişletecek ve resmi yapılara erişimlerini kolaylaştıracak güçlü koalisyonlar kurma becerisi olduğunu göstermiştir. Bazı durumlarda bu, hâlihazırda güçlü olan sivil toplum bağlarının etkin bir şekilde yeniden devreye sokulmasını ve bunun yanı sıra, erkek karar alıcılar, müzakereciler veya danışmanlarla ilişkiler geliştirilmesini kapsamıştır. Başka örneklerde, doğru koalisyonların kurulması, destek tabanını genişletmek için dini ayrımlar ve sınıf/kast ayrımlarının aşılmasını gerektirmiştir.^{viii}

1325 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, kadınların çatışma çözümüne ve kalıcı barışın yaratılmasına yapabilecekleri önemli katkılar açısından, tüm aktörleri özel olarak kadınları müzakerelere, barış inşasına ve çatışma sonrası yeniden

yapılandırmaya dahil etmeye çağırır. Bununla birlikte, 1325 sayılı Karar kabul edildikten 10 yıl sonra UNIFEM tarafından yapılan bir çalışma, kadınların barış süreçlerine katılımının hâlâ kadın, barış ve güvenlik gündeminin en az ilgi gören yönlerinden biri olarak kaldığını ortaya koymuştur. UNIFEM'in 1992 yılından bu yana gerçekleşen 31 önemli barış süreci ile ilgili değerlendirmesi, 2000 yılında 1325 sayılı Güvenlik Konseyi Kararının geçmesinden sonra kadın müzakerecilerin sayısının ufak bir artışa rağmen hâlâ çok düşük olduğunu (%9) ortaya koyar. Kadınların yalnızca %4'ü barış süreçlerinde imza yetkisine sahipti ve BM'nin aracılık ettiği görüşmelerde kadınlar temel arabuluculuk görevlerinden tamamen dışlanmıştı.^{ix}

Kadınların varlıklarının olumlu bir fark yarattığı ve bunun desteklenmesi gerektiği on yıl önce açık bir şekilde kabul edilmesine rağmen, kadınlar neden hâlâ barış süreçlerine çok az katılıyorlar? Bunun bir dizi nedeni var. Kadınların barış müzakerelerinden dışlanmasının en sık nedenlerinden biri lojistik ve politik zorluklardır. Çatışma sırasında ve çatışmanın hemen sonrasında, kadın grupları ve aktivistler acil durumlar için yardım sunmaya ve toplumlarının yeniden inşa edilmesine katkıda bulunmaya odaklanmış olabilirler ve bu yüzden barış süreci müzakerelerinde aktif bir şekilde örgütlenmezler. Bu, onların cephe hattındaki pozisyonunun bir sonucudur. Çatışma sonrası ağır krizlerle karşı karşıya oldukları için, çalışmaları özellikle yerel ihtiyaçlara ve gerekli hizmetlerin sağlanmasına yönelebilir. Ne yazık ki, yerel düzeyde hayatta kalma ve iyileşmeye odaklanmışken ve resmi barış süreçlerinin dışlayıcı niteliği düşünüldüğünde, kadın grupları çoğunlukla asıl anlaşmalar yapılıp bitmeden önce seslerini duyuramazlar. Sonuç olarak, barış müzakereleri, yerel halkın öncelikleri ve haklarıyla doğrudan çelişen ve çatışma sonrası dönemde fiili olarak nasıl bir barışın mümkün olabileceğiyle ilgili ciddi zorlukları daha da artıran değiş-tokuşlarla –savaş suçları için af veya ‘uzlaşma’ denilen şeyin adalete tercih edilmesi gibi- sonuçlanabilir.^x Kadınların barış süreçlerine katılmaması, aynı zamanda toplumsal kuruluşlar ve devlet kurumları içinde marjinalleştirilmiş olmalarının bir uzantısı niteliğindedir. Hükümet ve silahlı muhalefet gruplarındaki elitler, mağdurlar ile sivil toplum aktörlerini temsil eden

kadınları dışarıda tutmak için bir dizi gerekçe ve araç kullanırlar. Barış müzakerelerindeki katılımcıların sivil veya askeri kurumlardaki kідeme dayalı olarak seçildiği durumlarda, kadınların üst kademelerde bulunmaması, kadın temsilcilerin müzakere masasında da bulunmamasına sebep olur. Erkek politika yapıcılar ve siyasi elitler, kadın gruplarının resmi bir seçilmiş pozisyonu olmaması veya çok dar bir konuyu temsil ettiklerinin düşünülmesinden dolayı (elitler sık sık barış müzakeresinin “kadın haklarının” tartışılacağı bir yer olmadığını öne sürer) kadınların katılımını reddedebilirler. Elitler aynı zamanda barışın “cinsiyet ayrımı gözetmediğini”, kadınların endişe duyduğu konuların herkesin endişelerini yansıttığı ve bu nedenle erkek liderlerin kadınları kadın liderler kadar etkin bir şekilde temsil edebileceğini savunurlar.^{xi} Ancak, Sanam Anderlini’ye göre,

Özellikle sivil toplum örgütlerini temsil eden kadınların dışlanması, barış müzakeresi süreçlerinde ve yapısında sistemik bozukluklarla sonuçlanır. Çatışmayı önleyen yapılar uluslararası çatışma çağında tasarlandığı için, barış müzakereleri de devletlerarası savaşları sona erdirecek süreçler üzerinden şekillendirilmiştir. Burada bir sorun var. Uluslararası barış müzakereleri büyük ölçüde ülkeler arasındaki savaşı sonlandırmaya odaklanmaktadır.”^{xii}

Geleneksel bir çerçevede, devletler veya devleti alaşağı etmeye çalışan silahlı gruplar arasındaki barış süreçleri üst düzey sivil ve askeri liderlik tarafından müzakere edilmiş, seferberlik sona erdirilmiş ve karşıt güçler arasındaki ilişkiler diplomatik bağların restore edilmesiyle aşamalı olarak düzeltilmiştir. Ancak, çatışma devlet içi veya hem devlet içi hem de uluslararası bir çatışma olduğunda, sivil hasar çok büyüktür: topluluklar birbirinden kopar, sosyal sermaye tahrip olur ve nüfusu birbirine bağlayan güven ve paylaşılan deneyimler ağır bir şekilde aşınır. Bakanların ve generallerin konumu savaşın sonlandırılması için yeterli olsa da, onlar “topluluklar içinde barışı ve komşular arasında güveni getiremez.”^{xiii} Diğer yandan, sivil toplum grupları ve bunların içindeki kadınlar yerel topluluklara yaşamsal bir bağ sağlar ve insanların yaşamları ile geçim kaynaklarının restore

edilmesi açısından temel önemde olan güven ve sosyal sermayenin yeniden kurulmasına çok önemli bir katkı sunabilir.

Bu arada, ne yazık ki, kadın grupları ile kadınların barış süreçleri ve barış inşasında sivil toplumun veya mağdur grupların üyeleri olarak marjinalleştirilmesinde uluslararası toplulukların da suç ortaklığı vardır. Kadınlar ve diğer sivil toplum grupları uluslararası yardım kuruluşları için sıklıkla 'görünmez' durumdadır. Oysa bu sivil toplum aktörlerinin bağlama özgü barış inşası hakkında öğretecekleri çok şey vardır.

Kadınlar silahlı çatışmada insan hakları ve insani müdahale çalışmalarında en ağır yükü taşırlar. Uluslararası aktörler gelmeden çok önce oradadırlar ve onlar ayrıldıktan sonra da uzun süre kalmaya devam ederler. Kadınların yaptıkları iş çatışmanın her aşamasında temel önemdedir. Bu durumun farkında olmayan ve desteklemeyen her türlü dış odaklı çatışma önleme planı çatışmadan etkilenen nüfusa hizmet etme hedefinde başarısız olur.^{xiv}

Yine de barış süreçlerinin toplumsal cinsiyet bileşimini ve kadınların politik katılımını olumlu yönde etkilemenin yolları vardır. Örneğin, Ruanda ve Nepal'de, karma sonuçları olmasına rağmen kadınların politikaya katılımlarına anayasal kotalar konulmuştur. Potter'a göre, katılımdaki bu tarz artışlar genellikle uluslararası desteği olan kadın gruplarının yaptığı baskının bir sonucudur ve çatışmanın toplumsal cinsiyet ilişkilerini, eşitliğini ve kadın özgürleşmesini dönüştürmek için nasıl fırsatlar yarattığına dair kilit argümanlardan biridir."^{xv}

Kısacası, kadınların ve diğer sivil toplum gruplarının marjinalleştirilmesi barış süreçleri, çatışma sonrası süreçler ve gerçeklik arasında bir kopukluğa neden olur. Bu durum çatışmadan etkilenen toplulukların ihtiyaçları, hakları ve önceliklerine dayanan politikalara yatırım yapılamaması sonucunu doğurur. Bu marjinalleştirme aynı zamanda kadınlara ve kız çocuklarına karşı yapısal şiddeti sürekli kılan sistemleri pekiştirir ve bazı durumlarda kadın grupları ve aktivistlerin çatışma sonrasında karşılaştıkları güvenlik tehditlerini şiddetlendirir.^{xvi}

Daha Fazla Araştırma Gerektiren Alanlar

Barış ve adalet için çalışan kadınlar ile sivil toplum gruplarının temsilinin nasıl sağlanacağı ve bu grupların barış süreçlerini nasıl verimli etkileyeceği konusunda daha iyi bir kavrayış geliştirilmesi önemli inceleme alanları olarak durmaktadır. Anderlini'ye göre, “zor olan sadece siyaset alanını açmak değil, aynı zamanda kadınların taleplerine itibar eden güçlü bir kamusal seçmen grubu yaratmaktır.”^{xvii} Bu bariz boşluğu ele alacak stratejiler geliştirmek ve belki de daha da önemlisi barış süreçlerini “yeniden hayal etmek”, başarılı barış inşa gündemleri tasarlamak açısından oldukça önemlidir. Ayrıca bu, barış görüşmeleri sırasında ve barış sürecinin sonuçlarının uygulanmasında, barış ve adalet için çalışan kadın örgütleri ile diğer sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin süreçlere nasıl dahil edileceğini anlamının da anahtarı olabilir.

Bununla birlikte, resmi barış süreçlerinin yapısal adaletsizlik sorunlarını ele alma konusundaki aşikâr tarihsel sınırları düşünülürken, mağdurlar lehine, barış ve adalet için çalışan kadın grupları ile sivil toplum grupları dâhil yerel aktörlerin müşterek bağları yeniden kurmak için nasıl hareket ettiğini, hizmetlerin sağlanmasını nasıl savunduklarını ve merkezi hükümetlerin desteği olsun ya da olmasın, savaştan etkilenen topluluklarda barışı nasıl kurduklarını incelemek önemli bir araştırma konusudur. Toplumsal cinsiyet analizlerini kullanarak, yerel düzeyde ulusal sonuçları değiştirecek şekilde etkin barış inşası nasıl yapılmıştır? Yerel grupların kapasiteleri ve stratejilerinin daha iyi anlaşılması, basitçe yukarıdan aşağıya olmayan, savaşın şiddetine en çok maruz kalmış olanların yaşamlarına dayalı bir alternatif barış yaklaşımının desteklenmesi açısından temel önemde olacaktır. Barış inşasının yeniden hayal edilmesi, resmi, hiyerarşik süreçlerden yerel, bölgesel ve ulusal etkisi olan yerel bağlamlardaki aktörler tarafından barışın sağlandığı gerçeğinin farkında olan merkezsizleşmiş ağ yaklaşımlarına geçişi gerektirir. Bu raporun ilk kısımlarında da tartışıldığı gibi, eşitlik, barış ve adalet

gündemi olan sivil grupların güçlendirilmesi hem kısa hem de uzun vadede barışın sağlanması açısından büyük bir rol oynayabilir.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ SÜREÇLERİ

Araştırma Komisyonları ve Hakikat Arayışı: Kadınların ve Çocukların Katılımı^{xviii}

Araştırma ve belgelendirme, barışın tesis edilmesi açısından kilit unsurlardır ve sıklıkla, şiddetli çatışmadan etkilenen halkların en öncelikli konuları arasında sıralanırlar.1974 yılından bu yana, en az 35 ülke çatışma dönemleri sırasında veya otoriter rejimler altında işlenen suçların, ihlallerin ve suistimallerin incelenmesi ve kayıt altına alınması amacıyla resmi araştırma komisyonu kurmuştur.^{xix}Bu komisyonlar, kişilerin ve toplulukların maruz kaldığı zararların araştırılması ve belgelendirilmesinde önemli roller oynamıştır.^{xx} Bu komisyonlar, çoğunlukla, ulusal adalet sistemlerinin maliyet ve zaman etkin bir tarzda müdahale etme yetersizliği, incelenen olayların boyutu ve karmaşıklığından dolayı dava işlemlerinin uygun veya gerçekleştirilebilir olmadığı bağlamlarda toplanmıştır.^{xxi} Hukuk sistemi bildirilen tüm ihlalleri araştırmak ve kovuşturmak için yeterli olsaydı bile, deneyim göstermiştir ki, “kitlesel ve sistematik ihlallerin ardından adli mekanizmalar tek başlarına yetersizdir.”^{xxii} Çoğu kez komisyonların amacı geçmişteki ihlaller ile suistimallerin varlığını tanımak ve tüm halk veya halkın bir kesimi için belli bir mağduriyet dönemini anmaktır.

Kadın mağdurlar ve aileleri, olguların araştırılmasına ve kamuoyuna tam olarak açıklanmasına –genellikle hakikatin dile getirilmesi olarak anılır- geçmişteki ihlaller ve suistimler için hem bir çözüm hem de tazminat biçimi olarak büyük ölçüde öncelik verirler.^{xxiii} Komisyonların çalışmaları, sıklıkla öldürme, zorunlu askere alma, kaybedilme, işkence, cinsel şiddet ve diğer ağır ihlaller ile suistimallere hedef olan ancak deneyimleri ile ihtiyaçları çoğu zaman fark edilmeyen ve dikkate alınmayan kadın ve çocuk mağdurlar için özel bir önem taşıyabilir.^{xxiv} Geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının bu suçların kadınlar ve çocuklar üzerindeki belli

etkilerinin, bunun yanı sıra onların iyileşme önceliklerinin belgelendirilmesi için kullanılması, hak ihlallerinin düzeltilmesine ve adil, sürdürülebilir çatışma sonrası kalkınma inisiyatiflerinin desteklenmesine ve teşvik edilmesine yardımcı olur.

Kadınlar ve çocuklara özgü deneyimlerle ilgili çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Gana Ulusal Uzlaşma Komisyonu ve Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (HUK) gibi çeşitli komisyonlar, (hem komisyon üyelerinin hem de görevlilerin) işe alınma uygulamalarına özel bir dikkat göstererek, kapsayıcı bir tema olarak toplumsal cinsiyet duyarlılığını benimsemişlerdir. Diğer organlar sosyal yardım, eğitim, cinsiyet odaklı arka plan araştırması, kadın gruplarıyla ilişki kurma ve toplumsal cinsiyete duyarlı görüşme ve mülakat gibi sorumlulukları olan özel bir toplumsal cinsiyet veya kadın birimi oluşturmuştur.^{xxv} Bunların yanı sıra, diğerleri hem toplumsal cinsiyet eşitliğini hem de özel birimleri kapsayan karma bir yaklaşım benimsemiştir; toplumsal cinsiyet konularının ulusal araştırma çabalarında uygun ve etkin bir şekilde ele alınmasını sağlamak için bu alanda daha fazla araştırma ve çalışmaya ihtiyaç olmasına rağmen bu üçüncü yaklaşımın en etkin yaklaşım olduğu düşünülmektedir.

Çatışmanın kadın mağdurları, suçlar ile görülen zararlar ve bu suçlardan dolayı hala görmekte oldukları zararlardan kimlerin sorumlu olduğunun açığa çıkarılması dâhil, kendilerinin, ailelerinin ve topluluklarının maruz kaldığı ağır suçların ve çatışmanın derecesi ve niteliğinin belgelendirilmesini, araştırılmasını ve açıklanmasını kararlı bir şekilde istemiştir.^{xxvi} Bu belgelendirme ve açıklamanın, en azından, ilgili suçların sorumlularının bunlardan sorumlu tutulması sonucunu doğurmasını talep etmişlerdir. Çatışmanın araştırılması ve belgelendirilmesi yoluyla kadınların ve kız çocuklarının deneyimleri dikkate alınırken, onların gerçekliklerine, kaynaklarına ve kapasitelerine dayanan bir çözüm ve tazminat sürecine şekil verebilmek için sadece çatışma deneyimleri değil, aynı zamanda nasıl ayakta kaldıkları da göz önüne alınmalıdır.^{xxvii} Bu süreçler çatışma ve sonrasında ilgili ortak bir hafıza ve tarih kurmalıdır.

Araştırma Birimleri ve Davalar: Kadınlara ve Çocuklara Karşı İşlenen Suçlar

Ağır suçların, ihlallerin ve suistimallerin araştırılması çabalarındaki öncelikler ülkeler arasında farklılık gösterir. Bazı ülkeler belgelendirmeye öncelik verirken, diğerleri davalara öncelik verir ve pek çoğu karma bir yaklaşım geliştirir.^{xxviii} Ağır suçlar ve ihlallerden en çok sorumlu olanlara dava açılması, sürdürülebilir barış açısından kritik önemde olan cezasızlığın önlenmesi ve hukukun üstünlüğünün teşvik edilmesi çabalarında kilit bir rol oynayabilir. Hem uluslararası hem ulusal düzeylerde, şüpheli savaş suçlarını ve diğer ciddi ihlalleri araştırmak üzere özel olarak yetkilendirilen uzmanlaşmış hukuki uygulama birimleri vardır; bu birimler savaş suçlarının mahkûm edilmesine önemli katkılar sunmuştur.^{xxix} Özellikle adalet sistemine hâlihazırda fazlasıyla yüklenen ülkelerde, düzenli hukuki uygulama, özellikle tanıkların korunması için bu tür bir uygulamanın katılımı ve işbirliği gerekli olsa da, ağır suçların ve insan hakları ihlallerinin araştırılması ve bunlara karşı dava açılmasını üstlenecek en iyi yer olmayabilir.

Dava açmayla ilgili icraatlar ve diğer cezasızlıkla mücadele tedbirleri, özü gereği, bir devletin adalet ve eşitlik önceliklerini yansıtır. Ne yazık ki, pek çok ülkenin icraatları kadınlara, çocuklara ve diğer marjinalleştirilmiş gruplara karşı işlenen suçlara, savaş zamanında veya barışçıl dönemlerde olmasına bakılmaksızın, diğer suçlara kıyasla daha az öncelik verildiğini açıkça göstermiştir. Geçiş dönemlerinde, bu tür şiddetin normalleştirildiği ve özel alana sıkıştırıldığı ülkelerde toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve çocuklara karşı şiddetle başa çıkma konusunda daha da büyük zorluklar vardır.^{xxx}

Dava çerçeveleri çatışma sırasında işlenen her türlü cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı suçları kapsamalıdır. Özellikle çocuklara karşı işlenen suçların yanı sıra cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı suçlar mahkemelerin yeni adalet standartları oluşturması ve ulusal iyileşme çabaları için fırsatlar yarattığı gibi, kendine özgü zorluklar da teşkil eder.^{xxxi} Mahkeme yetkilileri ve görevlileri için toplumsal cinsiyet duyarlılığı eğitimi, mağdurlar ve tanıklar için psikolojik destek, tercihe göre kamuya açık veya özel duruşmalar ve güvenli görüşme alanları kadınların ve çocukların

mahkemelerdeki yargılama işlemlerine katılmasının başarılı sonuçlar vermesini destekleyebilir.^{xxxii}

Çözüm ve Tazminat

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2005 yılında, çözüm ve tazminat hakkıyla ilgili uluslararası hukuku oluşturan “Ağır Uluslararası İnsan Hakları Hukuku İhlalleri ve Ciddi Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlalleri Mağdurlarının Çözüm ve Tazminat Hakkına Dair Temel İlkeler ve Kurallar”ı (buradan itibaren Temel İlkeler olarak belirtilecektir)^{xxxiii} kabul etti. Temel İlkeler çözüm ve tazminat konusunda en kapsamlı ve yetkili uluslararası kuralları temsil eder. Kısaca, ağır uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk ihlalleri için çözümler mağdurların şu haklarını içerir: (a) adalete eşit ve etkin erişim; (b) maruz kalınan zararın yeterli, etkin ve acil tazmini ve (c) ihlaller ve tazminat mekanizmalarıyla ilgili bilgilere erişim.^{xxxiv} Diğer çözümler, yerel hukuk uyarınca yürütülen mekanizmalar, yöntemler ve yargılama işlemlerinin yanı sıra, idari ve diğer organlara erişimi içerir.^{xxxv}

Tazminatın kendisi bir çözüm biçimidir ve beş unsuru vardır: hakların geri kazanımı, maddi tazminat, rehabilitasyon, taleplerin yerine getirilmesi ve söz konusu ihlallerin bir daha tekrar etmeyeceğine dair verilen garantiler.^{xxxvi} Tazminat hem maddi hem sembolik biçimlerde ortaya çıkabilir.^{xxxvii} Sembolik tazminatın psikolojik faktörleri ele alması beklenir. Hedef, mağdurun mümkün olduğunca çektiği acının iyileştirilmesi için gerekli ve yeterli adımların atıldığını hissetmesidir.^{xxxviii} Sembolik tazminat resmi tanınma ve özrü; kamusal mekânların veya binaların isminin değiştirilmesini; anma günlerinin belirlenmesini; mağdurlara adanan anıtların yapılmasını;^{xxxix} ölümlerin uygun bir şekilde gömülmesi veya yeniden gömülmesini ve her bir farklı kültürel gruba uyan ritüelleri; mezarlıkların işaretlenmesi ve onurlandırılması dâhil ölümlerin yerinin ve kimliklerinin tespit edilmesini; kayıpların aranmasını ve şiddet sahalılarının kapatılması veya bunların anıtlara dönüştürülmesini içerir.^{xl}

Toplumsal Cinsiyet Açısından Adil Çözüm ve Tazminat

Temel İlkelerde belirtildiği gibi, ağır uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk ihlalleri mağdurlarının açık bir şekilde ortaya konulmuş olan, istisnasız biçimde, herhangi bir türde veya herhangi bir gerekçeyle ayrımcılık yapılmadan uygulanması gereken çözüm ve tazminat hakkı vardır.^{xli} Bu eşitlik zorunluluğunun kadın mağdurlara karşı ayrımcılık yapılmamasını sağlama konusunda önemli sonuçları vardır. Buna rağmen, trajik bir şekilde, dünya çapındaki tazminat programları çok az istisnası olmakla birlikte, kadınların ve kız çocuklarının spesifik ihtiyaçlarını ve kaygılarını içermeye konusunda sistematik olarak başarısız olmuştur.^{xlii} Ağır suçlar için toplumsal cinsiyet açısından adil, eşitlikçi ve toplumsal cinsiyete duyarlı onarım ancak son yıllarda teori ve pratikte araştırılmaya başlamıştır.^{xliii}

Bret McEvoy'un toplumsal cinsiyet, çözüm ve tazminat konusundaki literatürle ilgili mükemmel sentezi ve analizi toplumsal cinsiyet açısından adil tazminatlar için gerekli olan kilit unsurları ortaya koyar.^{xliv} Hakikat komisyonları, tazminat planları ve tazminat uygulama sistemleri dâhil uygulanabilir geçiş mekanizmalarının yetkilerinin ve bunlara eşlik eden mağdurlar-hayatta kalanlar, ihlaller, faydalanıcılar ve fayda tanımlarının, kadınların ve kız çocuklarının maruz kaldığı zararları ve bunların yanı sıra ortaya çıkan çözüm ve tazminat sunma ihtiyacını açık bir şekilde tanıması gerektiğini öne sürer.^{xlv} Örnek vermek gerekirse, Beth Goldblatt^{xlvi} ve Fiona Ross'un^{xlvii} Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu hakkındaki yazıları, toplumsal cinsiyet adaletini sağlayacak hükümlerin eksikliğini ve HUK'un kadın mağdurların kendilerine karşı işlenen suçları tartışmak için gelebilecekleri güvenli alanlar yaratma yetersizliğinin, Komisyonun kendi sözleriyle "esas olarak kadınların deneyimlediği suistimal türlerini" görmeyen bir nihai rapora nasıl yol açtığını gösterir.^{xlviii} Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu da (CVR- *Comisión de la Verdad y Reconciliación*) yetki alanı içerisinde toplumsal cinsiyete kapsayıcı ve açık bir dikkat gösterme konusunda eksik kalmıştır. Bazı CVR Üyeleri araştırmalarına toplumsal

cinsiyet perspektiflerini dahil etme görevini üstlenmelerine rağmen, nihayetinde, tazminat önerileri suçlar ve zararlarla ilgili toplumsal cinsiyet farkındalığını yansıtmamıştır.^{xlix}

Toplumsal cinsiyet açısından adil tazminatların bir başka kilit bileşeni, neyin ağır suç olduğu ve kimin mağdur, dolayısıyla faydalanıcı olacağını tanımlanmasını içerir. Temel İlkeler mağdurların geniş bir tanımını sunmakla birlikteⁱ, HUK'lar ve tazminat programları, öncelikle belli sivil ve politik ihlaller ile suistimallerin mağdurlarıyla sınırlı olan daha dar bir tanıma eğilimli olmuştur.^{li} Toplumsal cinsiyet açısından adil bir yaklaşım öncelikle hakların bölünmezliğini kabul etmeli ve belli hakları diğerlerinden üstün tutmamalıdır. Savunmasızlık ve saldırıya açıklıkla ilgili, insanların yaşamlarını değiştiren bir dizi suç ve ihlalin gerçek etkilerini uygun bir biçimde yansıtan zarara dayalı bir yaklaşımı geçerli kılmaya çalışmalıdır. Bunu yaparken, sadece insan haklarının suistimal veya ihlal edilmesi eylemlerini değil, aynı zamanda kadınlara karşı şiddeti sürekli kılan tarihsel yapılar ve örüntüler gibi bu eylemlerin ortaya çıktığı daha geniş cinsiyetçi alanları dikkate almalıdır.^{lii} Peru HUK ve onu takip eden Bütünleyici Tazminat Planının (*PIR-Plan Integral de Reparaciones*) geliştirdiği böylesi bir yaklaşım bu tür yanlışların kökenlerinin ve belirtilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlar ve böylelikle zararı onarmanın, bu yanlışları toptan yok etmenin ve gelecekte ortaya çıkmalarını önlemenin yollarını daha iyi gösterir.^{liii} Bu yaklaşım, özellikle mağdurların topluluklarında kadınların ve kız çocuklarının, vatandaş-devlet ilişkilerini düzeltmeye ve daha demokratik bir işleyiş biçimini yürürlüğe sokmaya çalışan bir yönetim sistemi içerisinde eşit vatandaşlar olmalarına yardım edecek dönüştürücü bir fırsat haline gelir.

Buna ek olarak, toplumsal cinsiyet açısından adil tanımlar, ilgili ihlalden en az hak ihlaline doğrudan maruz kalan kişi (sıklıkla 'hedeflenen kişi' olarak anılır) kadar etkilenen akrabalar ve bakmakla yükümlü olunan kişilerin iyi olma halini de yansıtan, zarara dayalı bir mağduriyet nosyonu geliştirmelidir. Ruth Rubio-Marin bundan 'mal varlığı olarak haklar' anlayışından -kişisel çıkarların korunmasını belirtir- 'ilişki olarak haklar' anlayışına doğru bir kavramsal değişim olarak

bahseder. İlişki olarak haklar anlayışı, zararın hedefi olan kişilerle yakın ilişkileri ve akrabalığı olanların çıkarlarının da ihlal veya suistimalden derin bir şekilde etkileneceğini kabul eder.^{liv} Aynı şekilde, Fionnuala Ni Aolain, bireylerin ailelerine, karşılıklı bağımlı olunan kişilere ve topluluklarına 'son derece bağlı' oldukları durumları vurgulamak için zarar gören toplulukları ele alır.^{lv} Rubio-Marin ve Aolain'in önerdiği kavramsal değişiklikler, ailelerin şiddetten dolayı nasıl kurulduğunu ve yeniden kurulduğunu daha iyi açıklayabilmek için mağdur tanımını genişletir.^{lvi}

Mazurana ve diğerlerinin ileri sürdüğü gibi, adalet sadece bir sonuç olmaktan ziyade mağdurların katıldığı ve tanıklık ettiği bir deneyim ve süreçtir.^{lvii} Tazminatın ortaya çıktığı süreçler ve mağdurlara başından sonuna nasıl davranıldığı her şeyden önemlidir ve çözümün, tazminatın ve genel geçiş dönemi adaleti sürecinin başarısını büyük ölçüde belirleyecektir. İyi bir şekilde anlaşılmalı ve kabul edilmeleri için çözüm ve tazminat süreçlerinin mağdurlar tarafından sahiplenilmesi ve onları hayatta kalanlar olarak güçlendirmesi gereklidir. Mazurana ve diğerleri, toplumsal cinsiyet açısından adil bir yaklaşımın en önemli katkılarından birinin çözüm ve tazminat süreçlerinin iç yüzünün anlaşılması olduğunu belirtir. Bu süreçler şunları içerir: eşitlik ve ayrımcılıkla mücadele ilkeleri; sosyal yardım; kayıt ve belgelendirme; veri toplama; cinsel şiddet mağdurlarıyla çalışma; ve mağdurların tazminat programlarına tam katılımcılar olarak dahil edilmesi.

Toplumsal cinsiyet perspektifinden, sosyal yardım mağdurların güçlendirilmesi bakımından önemli bir adım olarak anlaşılmalıdır. Sosyal yardım, bir toplumsal tanıma ve kabul süreci olmalıdır. Sosyal yardım, bu suretle, mağdurlar ve onların temsilcileriyle yakın ilişkiler kurmayı kapsayan ve mağdurlar arasında güven ve ortaklık kurmaya çalışan iki yönlü bir süreçtir. Sosyal yardım, mağdurların ortaya çıkması için kapsayıcı, güvenli katılımcı alanlar yaratan ve bunu güvence altına alan bir şekilde yürütülmelidir. Sosyal yardım süreçleri mağdur kadın ve kız çocuklarının genellikle düşük düzeyde olan okuryazarlığına, yüksek düzeydeki yoksulluklarına, ulaşımaya yetersiz erişimlerine ve derin toplumsal yarılmalara (toplumsal cinsiyet,

etnik köken, dil, sınıf farklılıkları veya alt-bölgesel farklılıklar) duyarlı olmalıdır. Sosyal yardım mağdurların itibarlarının korunmasını amaçlamalıdır.

Toplumsal cinsiyet açısından adil olmak için, yasal ve belgeleyici prosedürler ile süreçlerin toplumsal cinsiyete duyarlı olması gereklidir. Prosedürler, daha düşük delil alt sınırlarına olanak sağlayacak şekilde basitleştirilmelidir çünkü kadınların ve çocukların başında bulunduğu hanelerin pek çoğu, malvarlığı veya arazi için gerekli evraklara sahip olmayacaktır ve ağır suçlarla ilgili iddialarını destekleyecek tıbbi veya yasal belgelendirmeye erişimde zorluklar yaşayacaktır. Mağdurları, özellikle cinsel şiddet mağdurlarını, çapraz sorgulamanın acısından korumak ve araştırmacılar, failer, aile üyeleri ve topluluklar tarafından yeniden mağdur edilmelerini önlemek için her türlü çaba gösterilmelidir. Son olarak, mağdur kadınların ve kız çocuklarının ortaya çıkma konusunda kendilerini rahat hissetmelerini sağlamak için, tüm erkek ve kadın görevliler mağdurlarla ve onların aileleriyle etkileşimlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı ve toplumsal cinsiyet açısından adil bir yaklaşım sağlamak üzere eğitilmelidir.

Nihayetinde, tazminat süreçleriyle ilişkili olarak toplumsal cinsiyet açısından adil tazminat, bütün devlet kademelerinde ve ilgili devlet dairelerinde kadınların, kız çocuklarının, STÖ'lerin ve mağdurların yönettiği grupların tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirmeye katılımına olanak sağlayacak idari yapıları gerekliler.^{lviii} Mağdur kadınların ve kız çocuklarının geçiş dönemi adaleti sürecinde karar alma mekanizmalarına katılımı, onların kendilerini eşit vatandaşlar olarak konumlandırma çabalarına işaret eder ve kendi içinde onarıcı bir değeri vardır.^{lix}

McEvoy'un yazdığı gibi, her türlü tazminat programının en temel özelliği tutarlı olma derecesidir.^{lx} Pablo de Greiff, bireysel tazminat ve geçiş dönemi adaleti tedbirleri arasındaki ilişkileri ve bunların kolektif olarak birbirlerini ne kadar desteklediklerini belirtmek için "tutarlılık" kavramını kullanmıştır.^{lxi} Tutarlılığın, iç ve dış olmak üzere iki biçimi vardır. İç tutarlılık bir tazminat programı içindeki fayda türleri arasındaki ilişkiye gönderme yaparken, dış tutarlılık tazminat programı ile ceza adaleti, hakikatin dile getirilmesi ve kurumsal reform gibi diğer

geçiş dönemi adaleti önlemleri arasındaki bağlantıyla ilgilidir.^{lxii} Lisa LaPlante'nin Peru'da yaptığı çalışmanın kanıtladığı gibi, tazminatlar, zararın ödenmesinde ve telafi edilmesinde ceza davaları kadar önemli addedilebilir ve pek çok mağdurun hayatta kalanların nazarında, tazminatlar bu kişilerin adalet nosyonlarını daha iyi yansıtabilir.^{lxiii}

Daha Fazla Araştırma Gerektiren Alanlar

Geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının geniş kapsamlı, toplumsal cinsiyete dayalı bir analizi ancak yakın zamanda yapılmaya başlamıştır ve neredeyse tüm alanlarda yapılacak daha çok iş vardır. Özel olarak, hafızalaştırma, kamusal özür ve tanıma ile ölümlere uygun bir şekilde muamele edilmesi konusundaki toplumsal cinsiyet analizleri bu önemli süreçleri anlamamıza büyük ölçüde katkı yapabilir. Bunun yanı sıra, kendilerini etkin bir şekilde temsil eden ve geçiş dönemi adaleti gündemlerini (geçiş süreci adaleti içindeki herhangi bir alanda) belirleyen mağdur gruplarının karşılaştırmalı araştırması ve onların öncelikleri, stratejileri ve elde ettikleri sonuçların bir toplumsal cinsiyet analizi alana önemli katkılar sunabilir.

SONNOTLAR

ⁱ Carolyn Nordstrom. 2004. *Shadow Wars: Violence, Power and International Profiteering in the Twenty-first Century*. University of California Press: Berkeley.

ⁱⁱ A.g.e., 179.

ⁱⁱⁱ Duffield 2001.

^{iv} A.g.e., 141.

^v 7 Mayıs 2002 tarihinde BM Güvenlik Konseyinde yapılan bir konuşmadan, alıntılan Sanam Nagham Anderlini. 2007. *Women Building Peace: What They Do, Why It Matters*. Boulder, CO: Lynne Reiner.

^{vi} Jane Barry. 2005. *Rising Up in Response*. Boulder, CO: Urgent Action Fund, 3.

^{vii} Antonia Potter. 2008. "Gender sensitivity: nicety or necessity in peace-process management?" Center for Humanitarian Dialogue, Oslo Forum.

viii Bkz. Anderlini 2007; Barry 2005; Potter 2008; UNIFEM. 2010. *Women's Participation in Peace Negotiations: Connections between Presence and Influence*, Ağustos. Online erişim <http://www.unwomen.org/wp-content/uploads/2012/10/03A-Women-Peace-Neg.pdf>.

ix UNIFEM. 2010. *Women's Participation in Peace Negotiations: Connections between Presence and Influence*,1 Ağustos. Online erişim <http://www.unwomen.org/wp-content/uploads/2012/10/03A-Women-Peace-Neg.pdf>.

x A.g.e., 10.

xi Anderlini 2007, 62.

xii A.g.e., 58-59.

xiii A.g.e., 60.

xiv Potter 2008, 9.

xv A.g.e., 62.

xvi A.g.e., 9.

xvii Anderlini 2007, 63.

xviii Rachel Gordon, hakikat komisyonu ve araştırma birimleri ile davalar hakkında yazılanlara büyük ölçüde katkıda bulunmuştur.

xix Cezayir (2003), Arjantin (1983), Bolivya (1982), Brezilya (1979), Burundi (1995), Çad (1991), Şili (1990 ve 2003), Fildişi Sahili (2000), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (2003), Ekvador (1996, 2007), El Salvador (1992), Etiyopya (1993), Almanya (1992), Gana (2002), Grenada (2001), Guatemala (1997), Haiti (1995), Honduras (1993), Endonezya (2004), Liberya (2005), Fas (2004), Nepal (1990), Nijerya (1999), Panama (2001), Paraguay (2003), Peru (1986 ve 2001), Sierra Leone (2002), Güney Afrika (1995), Güney Kore (2000), Sri Lanka (1994), Doğu Timor (2002), Uganda (1974, 1986), Uruguay (1985, 2000), Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (2001), Zimbabve (1983).

xx Bu komisyonların bazılarının isimleri şunlardır: "kayıplar komisyonu" (Uganda, Sri Lanka, Nepal, Arjantin), "hakikat ve adalet komisyonları" (Ekvador, Paraguay, Haiti), "hakikat ve uzlaşma komisyonu" (Şili, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Grenada, Endonezya, Liberya, Peru, Sierra Leone, Güney Afrika, Doğu Timor, Yugoslavya), "tarihsel aydınlatma komisyonu" (Guatemala), "insan hakları ihlalleri araştırma komisyonu" (Nijerya) ve diğerleri.

xxi Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Yıllık Raporu ve Yüksek Komiserlik ve Genel Sekreterlik Raporları: İnsan hakları ve geçiş dönemi adaleti üzerine analitik bir çalışma. İnsan Hakları Konseyi, 12. Oturum. A/HRC/12/18 6 Ağustos 2009.

xxii

xxiii Ruth Rubio-Marin, ed. 2006. *What Happened to the Women? Gender and Reparations for Human Rights Violations*. New York: Social Science Research Council; Ruth Rubio, ed. 2009. *The Gender of Reparations: Unsettling Gender Hierarchies while Addressing Human Rights Violations*. Cambridge: Cambridge University Press; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (UN OHCHR) ve Uganda İnsan Hakları Komisyonu (UHRC). 2011. *The Dust Has Not Yet Settled: Victims' Views on Remedy and Reparation in the Greater North, Uganda*. Online erişim: <http://www.ohchr.org/Documents/Press/WebStories/DustHasNotYetSettled.pdf>.

xxiv A.g.e.

xxv Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (ICTJ). 2006. *Truth Commissions and Gender: Principles, Policies, Procedures*. New York: ICTJ.

xxvi UN OHCHR ve UHRC 2011'de benzer bulgular bildirilmiştir.

xxvii Rosalind Shaw, Lars Waldorf, Pierre Hazanand ile birlikte. 2010. *Localising Transitional Justice: Interventions and Priorities after Mass Violence*. Stanford: Stanford University Press.

xxviii Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (UN OHCHR). 2009. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Yıllık Raporu ve Yüksek Komiserlik ve Genel Sekreterlik Raporları: İnsan hakları ve geçiş dönemi adaleti üzerine analitik bir çalışma. İnsan Hakları Konseyi, 12. Oturum. A/HRC/12/18 6 Ağustos.

xxix Jurgun Schurr. 2010. *Strategies for the Effective Investigation and Prosecution of Serious International Crimes: The Practice of Specialised War Crimes Units*. REDRESS/FIDH. Aralık.

^{xxx} Khristopher Carlson ve Dyan Mazurana. 2010. "Accountability and Reconciliation in Northern Uganda." *Children and Transitional Justice: Truth-Telling, Accountability and Reconciliation* içinde, editör Sharanjeet Parmar, Mindy Jane Roseman, Saudamini Siegrist, ve Theo Sowa. Cambridge: Harvard University Press; Dyan Mazurana ve Khristopher Carlson. 2009. "Reparations as a Means for Recognizing and Addressing Crimes and Grave Rights Violations Committed Against Children during Situations of Armed Conflict and Under Authoritarian Regimes." *The Gender of Reparations: Unsettling Gender Hierarchies while Addressing Human Rights Violations* içinde, editör Ruth Rubio. Cambridge: Cambridge University Press.

^{xxx} UNIFEM. 2010. *Gender and Transitional Justice Programming: a review of Peru, Sierra Leone and Rwanda*.

^{xxxii} Binaifer Nowrojee. 2005. "Making the Invisible War Crime Visible: Post-Conflict Justice for Sierra Leone's Rape Victims." *Harvard Human Rights Journal* 18: 85-105.

^{xxxiii} A/RES/60/147.

^{xxxiv} A/RES/60/147, 11. ilke.

^{xxxv} A/RES/60/147, 12. ilke.

^{xxxvi} **Hakların geri kazanımı**, mağdurların durumunu, mümkün olduğunca, ağır uluslararası insan hakları hukuku ihlalleri ve ciddi uluslararası insancıl hukuk ihlallerinden önceki durumuna getirmeyi amaçlamalıdır. Hakların geri kazanımı, uygun görüldüğü şekilde özgürlüklerin iadesini, mağdurların insan haklarından, kimliklerinden, aile hayatından ve vatandaşlık haklarından yararlanmasını, kişinin yaşadığı yere geri dönmesini, işini ve malvarlığını geri almasını içerir (A/RES/60/147, Madde 9, paragraf 19). **Maddi tazminat**, fiziksel, zihinsel, maddi, ahlaki zararlar ile fırsatlarla ilgili zararları ve meydana gelen zararların karşılanmasında ortaya çıkan maliyetleri içerebilecek şekilde, ekonomik olarak ölçülebilir zararlar için ilgili ihlale uygun ve orantılı olarak sağlanmalıdır (A/RES/60/147, Madde 9, paragraf 20). **Rehabilitasyon** tıbbi ve psikolojik bakım ile hukuki ve sosyal hizmetlere erişimi içerir (A/RES/60/147, Madde 9, paragraf 21). **Diğer taleplerin karşılanması**, uygun olduğu takdirde aşağıdakileri içerecek şekilde kapsamlı bir biçimde düşünülmektedir: mevcut ihlallerin durdurulmasına yardım edecek tedbirler; olguların doğrulanması ve kamuoyuna tam olarak açıklanması (açıklamanın mağdurlara veya tanıklara zarar vermemesini güvence altına alarak); kaybedilen, kaçırılan ve öldürülen kişiler için araştırma yapılması ve bu kişilerin kimliklerinin tespit edilmesi; uygun bir şekilde yeniden gömme; resmi beyanlar, özürler ve ihlallerden sorumlu olanlara karşı yaptırımlar; ve çatışmayla bağlantılı cinsel şiddet mağdurları dâhil mağdurların onurlandırılması (A/RES/60/147, Madde 9, paragraf 22). **Söz konusu ihlallerin bir daha tekrar etmeyeceğine dair verilecek garantiler**, silahlı güvenlik güçlerinin siviller tarafından kontrolünü; uluslararası yargı süreci standartlarının uygulanmasını; yargının bağımsızlığını; uluslararası hukuk kapsamında korunan kişiler için koruma önlemlerinin desteklenmesini; ilgili sektörler için insan hakları ve insancıl hukuk eğitimini, bu kanunlara uyulmasını ve davranış kuralları dâhilinde bu kuralların toplumsal cinsiyet açısından adil bir şekilde yorumlanmasını; ve –kadın haklarını ve eşitliğini teşvik eden bir yaklaşım dâhil- uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukuku ihlallerine katkıda bulunan yasaların reformunu içerir (A/RES/60/147, Madde 9, paragraf 23).

^{xxxvii} Maddi tazminat biçimleri şunlardan oluşabilir: "tıbbi destek, eğitim ve barınma desteği dâhil hizmet paketleri, bunun yanı sıra, nakit para, senet, emekli maaşı veya parasal değeri olan diğer maddi faydalar halinde tazminat. Okulların, sağlık kliniklerinin, hastanelerin, yolların ve pazarların yeniden inşa edilmesi de bir maddi tazminat biçimi olabilir" (UN OHCHR ve UHRC 2011, xviii).

^{xxxviii} Brandon Hamber ve Ingrid Palmary. 2009. "Gender, Memorialization, and Symbolic Reparation." *The Gender of Reparations: Unsettling Sexual Hierarchies while Redressing Human Rights Violations* içinde, editör Ruth Rubio. Cambridge: Cambridge University Press.

^{xxxix} Ruth Rubio-Marín. 2006. "Gender of Reparation." *The Handbook of Reparations* içinde, editör Pablo de Greiff. Oxford: Oxford University Press, 453.

^{xl} Naomi Roht-Arriaza. 2004. "Reparations Decisions and Dilemmas." *Hastings International and Comparative Law Review* 27, no. 2.

^{xli} A/RES/60/147. Madde 125.

^{xlii} Bkz. Rubio-Marín. 2006. "Gender of Reparation"; Ruth Rubio-Marín, ed. 2006. *What Happened to the Women? Gender and Reparations for Human Rights Violations*. New York: Social Science Research Council; Rubio-Marín ve de Greiff 2007.

^{xliii} Kadınların ve kız çocuklarının ağır şiddet olaylarını farklı deneyimleme biçimleri detaylı bir şekilde belgelenmiştir. Örneğin, bkz. Birleşmiş Milletler.2002. *Women, Peace and Security: Study of the United Nations Secretary-General as Pursuant Security Council Resolution 1325*. New York: Birleşmiş Milletler; Birleşmiş Milletler. 2002. *Report of the Secretary-General on Women, Peace and Security to the United Nations Security Council* (BM belge S/2002/1154). Toplumsal cinsiyet açısından adil bir çözüm ve tazminat süreci geliştirmeye dönük önemli katkılar şunları içerir: Lisa Laplante. 2007. "On the Indivisibility of Rights: Truth Commission, Reparations and the Right to Development." *Yale Human Rights and Development Law Journal* 10: 141–76; Dyan Mazurana ve Khristopher Carlson. 2010. "Children and Reparation: Past Lessons and New Directions." *Unicef Innocenti Research Centre Expert Paper Series on Children and Transitional Justice* içinde. Floransa: Unicef Innocenti Research Centre. Online erişim http://www.unicef-irc.org/knowledge_pages/resource_pages/children_and_transitional_justice/working_paper_series.html; Rubio-Marín. 2009. *The Gender of Reparations*; Rubio-Marín. 2006. *What Happened to the Women?*; Rubio-Marín ve de Greiff. 2007. "Women and Reparations"; Margaret Urban Walker. 2006. "Gender and Violence in Focus: A Background for Gender Justice in Reparations." *What Happened to the Women? Gender and Reparations for Human Rights Violations* içinde, editör Ruth Rubio-Marín. New York: Social Science Research Council.

^{xliiv} Bretton McEvoy. 2013. *Gender Just Reparation: Key Elements and Approaches*, Hukuk ve Diplomasi Yüksek Lisansı, Fletcher School, Tufts University, Medford MA. McEvoy'un yazılarından bu bölümü açıklamak üzere yararlanılmıştır.

^{xliv} Daha önceden kurulan mekanizmalar dâhilinde sonraki organlar için yetkilerin ve dilin tanımlanmış olmasının muhtemel olduğuna dikkat ediniz. Örneğin, barış anlaşmasında veya bir başkanlık kararnamesinde hakikat komisyonunun yetkileri ortaya konabilir veya bir hakikat komisyonu içinde tazminat programının taslağı çizilebilir. Bu nedenle, yetkilerin belirlenmesi üzerinde etkili olabilmek için, muhtemelen uygulama sistemlerinin oluşturulmasından önce baskı yapılması gerekir.

^{xlvi} Beth Goldblatt. 2006. "Evaluating the Gender Content of Reparations: Lessons from South Africa." *What Happened to the Women? Gender and Reparations for Human Rights Violations* içinde, editör Ruth Rubio-Marín. New York: Social Science Research Council, 77.

^{xlvii} Fiona Ross. 2010. "An Acknowledged Failure: Women, Voice, Violence and the South African Truth and Reconciliation Commission." *Localizing Transitional Justice: Interventions and Priorities After Mass Violence* içinde, editör Rosalind Shaw ve Lars Waldorf, 69-91. Stanford: Stanford University Press.

^{xlviii} *Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Raporu*, cilt 4, bölüm 10, kısım 144, 316; ayrıca bkz. Hayner 2001, 89.

^{xlix} Julie Guillerot. 2006. "Linking Gender and Reparations in Peru: A Failed Opportunity." *What Happened to the Women? Gender and Reparations for Human Rights Violations* içinde, editör Ruth Rubio. New York: Social Science Research Council, 166-7.

ⁱ *Temel İlkeler*, mağdurları şöyle tanımlar: "ağır uluslararası insan hakları hukuku ihlalleri ve ciddi uluslararası insancıl hukuk ihlallerini teşkil eden eylemler veya ihmaller sonucunda bireysel veya grup olarak fiziksel veya zihinsel hasarları da içeren zararlara, duygusal acılara, ekonomik kayıplara veya temel haklarının büyük ölçüde zarar görmesine maruz kalmış kişiler. Uygun durumlarda ve ulusal hukuk uyarınca, "mağdur" terimi, sıkıntı içerisindeki mağdurlara yardım etmek veya mağduriyeti önlemek için müdahale ederken zarara maruz kalan yakın aile üyelerini ve mağduru bakmakla mükellef olduğu diğer kişileri de kapsar" A/RES/60/147, Madde 5, paragraf 9. Bir kişinin, failin tespit edilmesi, tutuklanması, yargılanması veya mahkûm edilmesine bakılmaksızın ve fail ile mağdur arasındaki ailesel ilişkiden bağımsız olarak mağdur olduğunu dikkate alınız.

ⁱⁱ Dyan Mazurana ve Khristopher Carlson. "Reparations as a Means for Recognizing and Addressing Crimes and Grave Rights Violations Committed Against Children during Situations of Armed Conflict and Under Authoritarian Regimes"; Mazurana ve Carlson 2010.

ⁱⁱⁱ Nesiha, 24.

---

^{liii} Laplante 2007.

^{liv} Rubio-Marin 2009, 216-7.

^{lv} Fionnuala Ni Aolain, 40.

^{lvi} McEvoy 2013.

^{lvii} Dyan Mazurana, Teddy Atim, Ariane Brunet ve Helen Kezie-Nwoha. 2013. "Making Gender Just Remedy and Reparation Possible: Upholding the Rights of Women and Girls in Northern Uganda." Feinstein International Center ve Isis WICCE. Online erişim
<http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Gender-Just-Remedy-and-Reparation-final-June-2013.pdf>.

^{lviii} Isis-WICCE tarafından yönetilen, Kuzey Uganda için hazırlanan toplumsal cinsiyete duyarlı Barışın Geri Kazanımı ve Kalkınma Planı (PRDP) için Kadın Görev Gücü, STÖ'lerin tazminat sürecine nasıl etkin bir şekilde katılabileceğinin bir örneğidir. Kadın Görev Gücü, PRDP içinde kadınların ihtiyaçlarını izlemekte ve savunmaktadır.

^{lix} *Nairobi Deklarasyonu*, 2b.

^{lx} McEvoy 2013.

^{lxi} Tutarlılık, kapsam, tamlık, kapsayıcılık, karmaşıklık, kesinlik ve cömertlikle birlikte Greiff'in tazminat çabaları sınıflandırmasını oluşturan yedi kategoriden biridir. De Greiff, Handbook, 6-13.

^{lxii} De Greiff 2006, 10-11.

^{lxiii} LaPlante ve Theidon 2007, 248.